

Over Analogie in het Germaans

DOOR

F. VAN COETSEM

Met de term *Germaans* wens ik hier de oudste fases van die taal samen te vatten, in de eerste plaats het Oer- en Gemeengermaans, maar ook ten dele de afzonderlijke dialecten¹.

Dat ik hier de analogie aan de orde stel, vindt zijn aanleiding in het feit dat men mij heeft verweten van dat verschijnsel een onjuist gebruik te hebben gemaakt bij mijn onderzoek naar de oorsprong van de ê^2 ².

Dat het Germaans bij een analogische uitbreiding strak en consequent te werk kan gaan lijkt mij zeer aannemelijk, niet alleen omdat die taal dikwijls een uniformerende tendentie aan de dag laat treden (wat ik verder nog bespreek), maar ook omdat men b.v. in het Gotisch, sprekende voorbeelden van een consequent voltrokken analogiewerking en een sterke systeemdwang aantreft.

Het is toch bekend dat de werking van de Wet van Verner binnen de reeksen der sterke vervoeging van het Gotisch door ausgleich zo goed als geheel ongedaan is gemaakt³. Had men van het Germaans alleen het Gotisch overgehouden, dan zou men eerder dan aan ausgleich te denken tot het besluit zijn gekomen dat het Germaanse of Gotische sterke werkwoord nooit, of maar in enkele speciale gevallen, de werking van de Wet van Verner heeft gekend.

(1) Een dergelijke groepering van in de tijd opeenvolgende taalfases, die men ook als aparte talen zou kunnen beschouwen, levert hier geen bezwaar op, al is een nauwkeurige periodisering bij diachronisch taalonderzoek in de regel zeer noodzakelijk. Met *Oergermaans* wordt hier het oudste Germaans bedoeld, nl. waarin het accent nog verspringend was. Het *Gemeengermaans* is de daarop volgende taalfase, waarin het accent zich op de stam had vastgezet en waarin de taal nog een betrekkelijke eenheid moet hebben vertoond; de taalverschijnselen konden toen nog een algemene verbreiding bereiken. Voor die periodisering zie mijn studie: *Das System der starken Verba und die Periodisierung im älteren Germanischen*, Amsterdam, 1956, hoofdstuk V.

(2) Op. cit., § 24 v.

(3) Uitzonderingen daarop vindt men juist in min of meer op zich zelf staande gevallen als in een paar praeterito-paresentia: *aib*, *aigum* (waarnaast met ausgleich *aibum*) en *parf*, *paurbum*. Gevallen die buiten het bedoelde reeksverband staan en die dus hier buiten beschouwing kunnen blijven zijn niet zo zeldzaam, b.v.: naast *filhan* staat *fulgins* dat trouwens zijn uitzonderingspositie en onafhankelijkheid van het werkwoord door *-ins* bevestigt; het causatieve *frawardjan* tegenover *frawairpan*; verg. juist hierbij *wairpan*, *warþ*, *waurþum*, *waurþans*. Voor een overzicht zie b.v. W. Krause, *Handbuch des Gotischen*, München, 1953, § 106.

Precies op een dergelijke manier heeft men geredeneerd om te bewijzen dat de umlaut (d.i. *i*-umlaut van *e* en *a*-umlaut van *i* en *u*) een « einzeldialektisch » verschijnsel is. Het Gotisch vertoont er immers geen sporen van en heeft het bijgevolg niet gekend, besluit men. Maar dat argument is niet bruikbaar, aangezien het Bijbelgotisch elk vroeger onderscheid tussen *i* en *e* en eventueel ook tussen *u* en *o* consequent heeft uitgeschakeld en door een nieuw vervangen. Er is trouwens wel een indirecte aanwijzing dat umlaut eenmaal in het Gotisch heeft gewerkt, zoals ik elders heb betoogd⁴.

De \hat{e}^2 heb ik verklaard uit Oergerm. *ei* doordat deze tweeklank zich onder invloed van een helder resp. donker vocalisme van de volgende syllabe tot *ii* > \hat{i} resp. *ee* > \hat{e} (d.i. \hat{e}^2) had ontwikkeld. Ik kon mij beroepen op het parallellisme met *eu* en *e/i* juist omdat *ei* en *eu* als difonematisch, dus *e* + *i*, *e* + *u*, te interpreteren zijn. Normaal zou dan \hat{e}^2 in de 1ste pers. sing., 1ste en 3de pers. plur. van het praesens, in de infinitief en het participium praesentis moeten optreden; de dualis laat ik buiten beschouwing. Het \hat{i} -vocalisme zou men in zo'n geval in de 2de en 3de pers. sing. en waarschijnlijk ook in de 2de plur. moeten vinden. Ook in de imperatief zouden de twee vocalen vertegenwoordigd zijn. Het paradigma van het praesens moest er bij het werkwoord **beit-* « bijten » dan als volgt uitzien :

- Sing. 1. *beet-* > *bêt-* (\hat{e}^2)
 2. *biit-* > *bît-*
 3. *biit-* > *bît-*
- Plur. 1. *beet-* > *bêt-* (\hat{e}^2)
 2. *biit-* > *bît-*
 3. *beet-* > *bêt-* (\hat{e}^2)

Nu vinden we hiervoor bij de werkwoorden met oorspronkelijke *ei*-vocalisme in de overgeleverde dialecten alleen \hat{i} en niet \hat{e}^2 . Als men dus \hat{e}^2 uit *ei* door umlaut wil verklaren, dan moet men ook aannemen dat deze vocaal uit het praesens, de infinitief en het participium praesentis is verdrongen door een analogische uitbreiding van \hat{i} . Men kan zich terecht afvragen of een dergelijke nivellering wel mogelijk is. Een tweede kwestie die daar onmiddellijk verband mee houdt is waarom \hat{i} de \hat{e}^2 heeft verdrongen en niet \hat{e}^2 de \hat{i} .

Op die vragen is, dunkt mij, een bevredigend antwoord te geven. Vooreerst herhaal ik dat een consequent voltrokken nivellering in het Germaans ons niet hoeft te verwonderen. Dat men daarbij in de verschillende Oudgermaanse dialecten geen

(4) *Das System der starken Verba*, § 26.

uiteenlopende analogische uitbreidingen hetzij van \hat{i} of van \hat{e}^2 vindt, zoals later in het praeteritum Hd. *a* (*trank, tranken*) tegenover Ndl. *o* (*dronk, dronken*) voor een vroegere verdeling sing. *a*/plur. *u(o)* (Mhd. *trank, trunken*, Mnl. *dranc, dronken*) staat, is volkomen begrijpelijk, aangezien men zich ten tijde van de ontwikkeling van $ei > ii > \hat{i}$ en van $ei > ee > \hat{e}^2$ in de Gemeengermaanse periode bevindt.

De tweehed \hat{i} en \hat{e}^2 was inderdaad binnen een (werkwoordelijk) paradigma moeilijk te handhaven en wel om de volgende redenen. In tegenstelling tot *eu* en *e/i* was bij \hat{i} en \hat{e}^2 elke correlatie met de umlautverwekkende factor definitief verbroken; de umlaut werkte toen immers niet bij lange vocalen. Bij de Germaanse ontwikkelingen van *eu* en *e/i* kon de bewuste correlatie wel blijven bestaan en daarom vindt men in de Oudgermaanse dialecten nog duidelijke reflexen van een oorspronkelijke differentiatie :

$$\begin{array}{cc}
 \left. \begin{array}{l} i \\ e \end{array} \right\} & \left. \begin{array}{l} i \\ e \end{array} \right\} & \quad & \left. \begin{array}{l} iu \\ eu, eo \end{array} \right\}
 \end{array}$$

Dat *ii* resp. *ee* tot \hat{i} resp. \hat{e}^2 samengetrokken werden en daardoor in het lange-vocalensysteem terecht kwamen, is precies het kapitale feit. De reflexen van oude *ei* volgden nu immers tegenover die van *eu* en *e/i* een eigen ontwikkeling. \hat{i} en \hat{e}^2 waren niet meer gedetermineerd, d.w.z. niet meer aan een bepaalde positie gebonden en er was geen noodzaak om ze in het werkwoordelijk paradigma uitsluitend bij bepaalde persoonsvormen te gebruiken. Dat was een voldoende aanleiding voor een analogische uitbreiding van één van beide.

Waarom juist \hat{i} het van \hat{e}^2 heeft gewonnen en niet omgekeerd \hat{e}^2 van \hat{i} , is een moeilijk punt daar tal van factoren de richting van een analogische uitbreiding kunnen bepalen. Twee talen kunnen zelfs in een zelfde geval de ausgleich in tegenovergestelde richting voltrekken. Hier kan weer het praeteritaal vocalisme als voorbeeld geciteerd worden. Tegenover Got. *bindan, band, bundum, bundans* heeft het Hoogduits van de sing. uit (*binden, band, banden, gebunden*), het Nederlands echter van de plur. uit (*binden, bond, bonden, gebonden*) het vocalisme van het praeteritum gelijkgeschakeld. Maar om de analogische uitbreiding van \hat{i} ten nadele van \hat{e}^2 te verantwoorden, kan men toch verschillende parallellen aanhalen. Wij zien herhaaldelijk het vocalisme van de 2de en 3de pers. sing. praesens domineren over dat van de andere werkwoordsvormen.

Op een dergelijke ontwikkeling heeft b.v. A. Van Loey de aandacht gevestigd. Zo schrijft hij: « (*Mnl.*) *Blesen* is in de plaats van *blasen* gedrongen onder invloed van de vormen met umlaut uit de 2de en 3de pers. ind. praes. sg. Hetzelfde verschijnsel heeft bij *blezen* in het Deensch plaats gehad, en bij andere werkwoorden in het nld. Nieuwdeensch *blæse* wordt door A. Torp en H. Falk verklaard uit den « gamle nutidsform », waar de uitgang voor de 2de en 3de sg. **-iz, *-ip* umlaut op den stamvocaal (behalve *e*) der sterke werkwoorden moest bewerken. In het Jutlandsch (*jysk*) werd de vocaal ook overgedragen op den infinitief: *lætoe, læ, vœjs, drœj, blænd, tœj*; in het schriftdeensch ook: *græde* (on. *grá'ta*) en *blæse* (on. *blá'sa*) »⁵. Dit vertoont een opvallende gelijkenis met de ausgleich van *i* ten nadele van *ê*² in de praesens- en infinitiefstam van het Germaanse werkwoord met oorspronkelijk *ei*-vocalisme.

Van Loey heeft trouwens daarbij nog gewezen op een gelijksoortig verschijnsel in het Leuvens, waarin hij met N. van Wijk⁶ de stamvocaal van werkwoorden als *smelten* en *vechten* uit de 2de en 3de pers. sing. van het praesens verklaart; de grondgedachte is trouwens al te vinden bij L. Goemans⁷ en nog vroeger bij Ph. Colinet⁸. Of de verklaring in dit geval volledige zekerheid biedt, is niet op het eerste gezicht uit te maken. De Aarschotse vormen die J.L. Pauwels thans hiervoor citeert, nl. *smiltð* « smelten », *vixtð* « vechten », met, zoals hij zegt, « de *i* uit sg. pres. »⁹ lijken mij echter volkomen overtuigend. De vorm *vichten* — ik beperk me tot die ene — is trouwens nog elders bekend en kwam al in het Middelnederlands voor (*Mnl. W.* i.v. *vechten*), wat trouwens te verwachten was. Hij wordt dan ook in het *W.N.T.* i.v. *vechten* behandeld en geografisch gesitueerd. Onder verwijzing naar Franck, *Mnl. Gramm.* merkt de redacteur De Tollenaere over de oorsprong van *i* in *vichten* het volgende op: « Naast *vechten* komt ook *vichten* voor, blijkbaar een analogische infin. naar den 2den en 3den pers. enkelv. tegenw. tijd mnl. *du vichtes, hi vicht(et)* ».

(5) *Bijdrage tot de kennis van het Zuidwestbrabantsch in de XIIIe en XIVe eeuw*, Brussel, 1937, 55.

(6) *De umlaut van a in ripuaries- en salies-frankiese dialekten van België en Nederland*, Tijdschr. v. Ndl. Taal- en Letterk., XXXIII (1914), 230.

(7) *Het dialect van Leuven, eene phonetisch-historische studie*, Leuv. Bijdr., II (1897), 19-20.

(8) *Het dialect van Aalst, eene phonetisch-historische studie*, Leuv. Bijdr., I (1896), 22-23.

(9) *Het dialect van Aarschot en omstreken*, Uitg. Belg. interuniv. Centrum voor Neerlandistiek, 1958, I, 20. Verg. ook N. GYBELS, *De sterke werkwoorden in Zuid-Nederland*, I Tekst, 39 (Licentieverhandeling Leuven, 1956).

Nog andere nivelleringen die wel voor een belangrijk deel van de 2de en 3de pers. sing. van het praesens zijn uitgegaan, zijn bekend. In het Aarschots treedt naast de infinitief *frētð* «vreten» in de 2de en 3de pers. sing. van het praesens *γð*, *a frēt* «gij, hij vreet» op met normale verkorting voor de consonantengroep *t + t*; daarnaast komt *frētð* «vrat» en *γðfrēt* «gevreten» voor¹⁰. De infinitief en de plur. van het praesens hebben eveneens een analogische, korte *ε*: *frētð*. In dat dialect is dus in de infinitief naast *frētð* een vorm *frētð* met analogische *ε* in gebruik. Ik vraag mij af of dezelfde verklaring opgaat voor andere dialecten als b.v. het Geraardsbergs waar alleen *frēin* «vreten» met korte vocaal wordt aangetroffen. Men moet dan aannemen dat in dat dialect eertijds een *frēt*-vorm bekend is geweest. Met het oog op de *f*-anlaut kan men echter overwegen of men hier niet met een intensiefformatie met gegemineerde *t* te doen heeft, die de vocaal overal kort heeft gehouden resp. vroeg verkort heeft. Maar hoe komt men dan tot de *frēt*-vorm in het Aarschots? Er is daarom toch wel veel voor te zeggen om ook in dialecten als het Geraardsbergs de infinitief met korte *ε* (*frēt*-) als analogisch te interpreteren. Het Aarschots kent trouwens een on-dubbelzinnig voorbeeld van een dergelijke ausgleich, nl. *vðrsökð* «verzaken (bij het kaartspel)» met «korte voc. uit de geflecteerde vormen»¹¹, zoals Pauwels opmerkt.

Van hetzelfde verschijnsel heeft K. Roelandts¹² in de kindertaal van het dialect van Boom andere treffende voorbeelden gehoord, b.v. *bētð* «bijten» (voor normaal *bōatð*) dat volgens de verklaring van Roelandts zelf, naar de 2de en de 3de pers. sing. van het praesens *bēt* en de gelijkkluidende imperatief is gevormd. Hierin ziet men een eerste aanloop, die waarschijnlijk zonder verdere gevolgen zal blijven maar die niettemin zeer typerend is. Hoeveel belangrijke verschijnselen zijn immers niet zo begonnen?

Op iets grotere afstand kunnen ook andere nivelleringen in het werkwoordsysteem vergeleken worden. Een daarvan is de reeds genoemde ausgleich van het praeteritaal vocalisme van de sterke werkwoorden in het Nieuwhoogduits en Nieuwnederlands, b.v. Nhd. *trank*, *tranken* tegenover Mhd. *trank*, *trunken* en Nndl. *dronk*, *dronken* tegenover Mnl. *dranc*, *dronken*. Naar gelang van de reeks is in het Nieuwhoogduits het vocalisme van de sing. of dat van de plur. (verg. hiervoor Nhd. *stieg*, *stiegen* tegenover Mhd. *steic*, *stigen*) gegeneraliseerd. Daarnaast kon het oorspron-

(10) PAUWELS, *Het dialect van Aarschot*, 26, 94, 110.

(11) Op. cit., 13.

(12) Zie zijn opstel *Regressieve en secundaire woordvorming*, dat in *Med. Ver. Naamk.*, XXXVI (1960) zal verschijnen.

kelijk, dubbel vocalisme bewaard blijven; verg. *ward* waarnaast *wurde* tegenover *wurden*¹³. Dat laatste kan ook in het Nederlands en in Nederlandse dialecten en wel in de vierde reeks van de sterke werkwoorden het geval zijn, maar zekerheid hierover heeft men niet daar in die taal en in de betrokken dialecten Wgm. *a* in open syllabe en Wgm. *â* samengevallen zijn. B.v.: *breken, brak, braken, gebroken, geven, gaf, gaven, gegeven*, Geraardsbergs *brak, brō^hkān, γāf, γō^hvān* (ook met ausgleich in twee richtingen *brak, brō^hkān, brak, brakān, γāf, γō^hvān, γāf, γāvān, γō^hf, γō^hvān*), Aarschots *brak, brō:kā, γāf, γō:vā* (ook met ausgleich *γō:f, γō:vā*)¹⁴. Bij de andere reeksen in het Nederlands lijkt de ausgleich uitgegaan te zijn van het vocalisme van de plur., al bestaat hierover, naar het schijnt, geen zekerheid bij de eerste twee reeksen (*greesp* met *ê* of *ē*, *greesp*; *goot* met *ô* of *ō*, *goten*)¹⁵. In dialecten als het Geraardsbergs en het Aarschots heeft zich in die gevallen duidelijk het vocalisme van de plur. gegeneraliseerd¹⁶. Westvlaamse dialecten blijken bij de eerste twee reeksen het oorspronkelijk onderscheid *ê*, *ē* resp. *ô*, *ō* te bewaren¹⁷. Uit die enkele voorbeelden ziet men dat er dus drie mogelijkheden zijn: handhaving van het oorspronkelijk, dubbel vocalisme, generalisering van het vocalisme van de plur. resp. van dat van de sing. Secundaire nivelleringen en verschuivingen behoeven hier niet beschouwd te worden.

Op een enkel geval na lijken het Nieuwhoogduits en het Nieuwnederlands, en hiermee bedoel ik telkens de algemene taal, bij ausgleich binnen een zelfde reeks consequent een zelfde tendentie te hebben gevolgd, en zo is het dat bij de derde reeks nog alleen een aantal verbaalabstracta getuigenis afleggen voor het vroeger, dubbel vocalisme (*a / u (o)*); verg. Ndl. *drank* tegenover een *dronk* en *drinken, dronk, dronken, gedronken*. Iets over eenkomstigs kan men opmerken bij de *î* en de *ê²* in de werkwoorden van de eerste reeks. Het oorspronkelijk, dubbel vocalisme *î* en *ê²* binnen het werkwoordelijk paradigma werd door ausgleich vervangen door *î* terwijl de *ê²* alleen bewaard is gebleven in

(13) Zie b.v. A. Bach, *Geschichte der deutschen Sprache*, Heidelberg, 1956⁶, 166.

(14) PAUWELS, *Het dialect van Aarschot*, 373-374. Ook in de derde reeks hebben (of hadden) sommige dialecten het oorspronkelijk, dubbel vocalisme bewaard; zie A. VAN LOEY, *Schönfeld's Historische Grammatica van het Nederlands*, Zutphen, 1960⁶, § 14, Opm. 5. Voor een algemeen overzicht van de toestand in de Zuidnederlandse dialecten, zie N. GYBELS, *De sterke werkwoorden in Zuid-Nederland*, waarin een aantal dergelijke verhandelingen over de afzonderlijke provincies zijn samengevat.

(15) VAN LOEY, *Schönfeld's Historische Grammatica*, § 14, I en II.

(16) PAUWELS, *Het dialect van Aarschot*, 366-369.

(17) GYBELS, *De sterke werkwoorden in Zuid-Nederland*, 17 v., 25 v.

enkele verbaalabstracta : Ohd. *stiega* (\hat{e}^2) tegenover *stiga* en het werkwoord *stigan*, *stigu* enz.

In de geschiedenis van het Nieuwfrans vindt men een parallel voorbeeld van ausgleich, ditmaal bij het stamvocalisme van het praesens¹⁸. Het is bekend dat Lat. *a* in vrije, hoofdtonige positie tot *e* (*ai*) werd en in andere posities bewaard bleef. Nfr. *aimer*, *j'aime*, *tu aimes*, *il aime*, *nous aimons*, *vous aimez*, *ils aiment* is het resultaat van een ausgleich. In een vroeger paradigma alterneerden *e* (*ai*) en *a* op klankwettige wijze : *amer*, *ain*, *aines*, *aime*, *amons*, *amez*, *aiment*, en de imperatief 2de pers. sing. *aimes*, plur. *amez*. Het vocalisme *ai* is dus ook hier analogisch doorgedrongen tot zelfs in de infinitief : *aimer*.

Hetzelfde geldt voor andere vocalen en zo stonden resp. staan nog tegenover elkaar : *tu leves*, *vous lavez* (Nieuwfranse infinitief *laver*); *tu lieves*, *vous levez* (Nfr. inf. *lever*); *tu viens*, *vous venez* (Nfr. inf. *venir*); *tu poises*, *vous pesez* (Nfr. inf. *peser*); *tu meurs*, *vous mourez* (Nfr. inf. *mourir*); *tu pleures*, *vous plourez* (Nfr. inf. *pleurer*). In deze situatie is verandering gekomen doordat in de meeste gevallen het oorspronkelijk, dubbel vocalisme door analogische uitbreiding plaats heeft gemaakt voor één enkel. Er doen zich weer drie mogelijkheden voor :

1) *Het in hoofdtonige positie voorkomend vocalisme is analogisch uitgebreid over het hele paradigma.*

Dat is het geval met *aimer*, waar *amer*, *amons* en *amez* verdrongen werden door *aimer*, *aimons* en *aimez*.

2) *Het in niet-hoofdtonige positie voorkomend vocalisme is over het hele paradigma analogisch uitgebreid.*

Dat is het meest voorkomend geval. Een voorbeeld daarvan is : *tu laves* (Ofr. *tu leves*), *vous lavez*.

3) *Het oorspronkelijk, dubbel vocalisme is gehandhaafd.*

Een voorbeeld daarvan is : *tu meurs*, *vous mourez*.

Hieruit mag men besluiten dat ook in een taal als het Frans een even opvallende nivellering kon voorkomen als in het praesens van het Germaanse werkwoord met *ei* als oorspronkelijk stamvocalisme. Alleen is daar de keus tussen de in het paradigma oorspronkelijke, alternerende vocalismen bij een zelfde werkwoordtype niet altijd dezelfde (verg. b.v. *clamer*, *je clame* tegenover *aimer*, *j'aime*). Het Frans schijnt in dat opzicht dus grilliger, minder consequent te zijn dan het Germaans. In het praeteritaal vocalisme der sterke werkwoorden van jongere Germaanse talen als het Nieuwhoogduits en het Nieuwnederlands waarin eveneens

(18) Ik neem de beschrijving over van F. BRUNOT, Ch. BRUNEAU, *Précis de Grammaire historique de la langue française*, Paris, 1949³, § 491.

een verscheidenheid van vocalisme voorkwam, lijkt binnen een zelfde reeks meestal wel een zelfde ausgleichstendentie gevolgd te zijn.

In het voorafgaande heb ik de destijds door mij aangenomen ausgleich van \hat{i} ten nadele van \hat{e}^2 in het praesens van het Germaanse werkwoord met *ei* als oorspronkelijke stamvocalisme willen staven. Maar ook bij de ablaut kan men karakteristieke analogie-verschijnselen waarnemen, waarvan het onderzoek kan bijdragen tot de verdieping van ons inzicht in de concrete bouw en de tendenties van het Germaans.

De ablaut heeft in het Germaanse systeem der sterke werkwoorden een duidelijk ordenende rol gespeeld¹⁹. Doordat in het Oergermaans *ei*, *eu* als difonematisch, dus als $e + i$, $e + u$ (juist zoals $el = e + l$) dienen te worden opgevat, kan men spreken van een *e*-groep, die zich laat onderverdelen naar de elementen die op de *e* volgen; $e + i + \text{cons.}$, $e + u + \text{cons.}$, $e + \text{liq./nas.} + \text{cons. enz.}$ Parallel met het grondschema van deze *e*-groep heeft zich een Germaanse *a*-groep ontwikkeld: $a + i + \text{cons.}$, $a + u + \text{cons. enz.}$

De *a*-groep is, als groep, evident jonger dan de *e*-groep, wat begrijpelijk is daar in Germ. *a* Idg. $a/o/\partial$ samengevallen zijn. In de *a*-groep heeft het praeteritum geen verschillend vocalisme in de sing. en de plur. Uit het laatste blijkt dat het parallellisme van de *a*-groep naar de *e*-groep maar gedeeltelijk is verwezenlijkt en wel overeenkomstig de behoeften van het Germaans. Dat hierbij enkele uitzonderingen voorkomen als On. *blupom* naar b.v. *budom* — On. *blauþa* «lopen», *bljôþ*, *blupom* (*a*-groep) tegenover *bjôða* «bieden», *bauð*, *budom* (*e*-groep) — bewijst alleen de spanning die er bestond tussen die behoeften en de systeemdwang van die taal. Het Germaans heeft het werkwoordssysteem niet alleen analogisch uitgebreid, maar ook vereenvoudigd. Gelijkschakeling of nivellering heeft o.a. plaats gehad doordat men bij de z.g. reduplicerende verba, behalve in het Gotisch, het reduplicerend principe opgaf en ablaut invoerde.

Nivellering moet men wellicht nog ergens anders aan het werk zien en wel tussen de eerste twee reeksen van de *e*-groep. Bij de tweede reeks *eu/au/u*, treedt in de werkwoorden van het **lûkan*-type \hat{u} op in plaats van de te verwachten *eu*. H. Osthoff²⁰ heeft dat vocalisme \hat{u} naast *eu* trachten te verklaren door de betrokken werkwoorden als z.g. aoristpraesentia te beschouwen.

(19) *Das System der starken Verba*, § 1 v.

(20) *Ueber aoristpraesens und imperfectpraesens*, Beitr. zur Gesch. der deutschen Spr. und Lit., VIII, 3. Heft (1882), 287-312.

Men kan niet zeggen dat die verklaring zeer overtuigend was en het is niet verwonderlijk dat H. Hirt²¹ en E. Prokosch²², die zich uitvoerig met het Germaanse werkwoord heeft beziggehouden, een andere verklaring hebben voorgesteld. Men weet dat de eerste reeks *ei/ai/i* in het Gemeengermaans als *i/ai/i* optreedt. De *û* van de tweede reeks zou volgens hen aan invloed van de *i* van de eerste reeks toe te schrijven zijn volgens een equatie $i/ai/i = \hat{i}/au/u$. De relatie tussen de twee genoemde reeksen zou echter nog uit andere feiten kunnen blijken.

In 1945 wees K. Heeroma op de mogelijkheid dat er in het « Ogm. » « een *oe-ie*-ablaut in de gevoels- of spelsfeer (wel te onderscheiden van de gewone, uit het Idg. overgeërfde ablaut) » zou hebben bestaan. Hij gaf als voorbeelden « Hollands *rijp* « rups », naast *ruip*, en Vlaams en Zeeuwse *kiete* naast *kuit* (bij Kiliaan *kijte*) »²³. Hij heeft dezelfde gedachte nog toegepast en daardoor nog beter gestaafd bij zijn etymologische bespreking van de verschillende *reep*-woorden (vooral *Reep* (III)) in het *W.N.T.*²⁴. De *reep*-woorden, die natuurlijk tot de eerste ablautreeks behoren, gaan terug op een stam die « scheuren, rukken » moet hebben betekend; verg. o.a. *repen* en *rippen* « afscheuren enz. », *reep* « snede », *reep* « afgesneden strook ». Ze wisselen op treffende wijze af met vormen uit de tweede ablautreeks; verg. Hd. *raufen*, *rupfen* en Ndl. *haarrepen* « twisten, krakelen, eig. bij de haren trekken » (*W.N.T.*) tegenover Mnl. *haerropen* (*Mnl. W.*), Hd. *haarraufen*; voor de betekenis verg. Mnl. *haerplocken* en *haertien*.

Natuurlijk kan men erop wijzen dat die woorden toch wel hoofdzakelijk tot de gevoelsfeer behoren. Er zijn echter ook voorbeelden waarin het gevoelselement niet zo sterk op de voorgrond treedt of zelfs afwezig is. De verklaring die Hirt en Prokosch voor de *û* van werkwoorden van het **lûkan*-type hebben gegeven, zou hiervan al een illustratie kunnen zijn. In hetzelfde verband zouden dan **lût*- « klein, weinig » (Oeng. *lýtel*, *lýt*, Os. *lût*) en het gelijkbetekenende **lit*- (On. *litill*, Got. *leitils*) kunnen worden genoemd, daar die twee moeilijk in een z.g. Indogermaanse ablautverhouding tot elkaar te brengen zijn. « Germ. *lît*- en *lût*- kunnen bezwaarlijk oerverwant zijn »²⁵, heeft N. van Wijk reeds op-

(21) *Handbuch des Urgermanischen*, Heidelberg, 1932, II, 169.

(22) *A Comparative Germanic Grammar*, Philadelphia, 1939, 149.

(23) *Gevoelswoorden*, Tijdschr. v. Ndl. Taal- en Letterk., LXIII (1945), 23, voetnoot 1.

(24) Zie ook zijn artikel *Stalwoorden*, Driem. Bladen, XI (1959), 113 v.

(25) *Franck's Etymologisch Woordenboek der Nederlandsche Taal*, 's-Gravenhage, 1929², i.v. *luttel*.

gemerkt, al kon hij niet juist aangeven in welke verhouding die twee dan tot elkaar staan.

Dat alles wordt veel duidelijker wanneer men een eigen Germaanse « wisselwerking » tussen verschillende ablautreeksen (b.v. Germ. *ei* (*i*) / *ai* / *i* en *eu* (*û*) / *au* / *u*) aanneemt. Voor die stelling is al heel wat materiaal door Heeroma en achteraf ook door mijzelf verzameld; het is echter nooit uitgegeven. Volkomen onafhankelijk hiervan heeft J. de Vries²⁶ nog niet zo lang geleden ongeveer hetzelfde probleem uitvoerig behandeld en daarbij veel materiaal samengebracht. Men zal in de toekomst die kwestie verder moeten onderzoeken, want zo zal men wellicht nieuwe gezichtspunten op de Germaanse ablautverhoudingen kunnen openen. Inderdaad, al is de ablaut van Indogermaanse oorsprong, voor het Germaans zal men hem moeten leren beschouwen als een verschijnsel dat is aangepast aan de eigen behoeften en structuur van die taal, met zijn typische beperkingen maar ook met de mogelijke vernieuwingen tegenover de oude Indogermaanse ablautprincipes. Illustraties van dergelijke vernieuwingen zouden dan kunnen zijn de « wisselwerking » tussen *i/ai/i* en *û/au/u*, maar ook de « omkering » van de *e-a* tot de *a-e*-ablaut in de z.g. reduplicerende klasse²⁷. Doordat men de Indogermaanse ablautverhoudingen zonder meer op het Germaans heeft overgedragen, heeft men lange tijd te weinig oog gehad voor het eigene in de Germaanse ablaut.

Ik heb er al op gewezen dat het Germaans niet zelden een sterke uniformeringstendentie laat zien. Het behoeft ons daarom niet te verwonderen dat een analogische uitbreiding als die van *i* in het praesens, de infinitief en het participium praesentis van het sterke werkwoord met *ei* als oorspronkelijk stamvocalisme zich zo integraal heeft kunnen voltrekken.

Die uniformeringstendentie, die sterke systeemdwang en analogiewerking schijnt recht evenredig te zijn met de *regelmaat* en *eenvoud* van de bouw van het Germaans, structureigenschappen waarop men trouwens sedert lang de aandacht heeft gevestigd. Heeft K. Brugmann al niet in de vorige eeuw gezegd dat de Germaanse talen « im Verbalsystem mehr als die Schwester-sprachen regelnd und uniformierend »²⁸ waren? Ook A. Meillet noemde de Germaanse vervoeging « l'une de celles dont le type

(26) *Vokalvariation im Germanischen*, Beiträge zur Gesch. der deutschen Spr. und Lit., Tübingen, LXXX (1958), 1 v.

(27) *Das System der starken Verba*, § 34 v.

(28) *Der präteritale Bildungstypus abd. hiaz aisl. hét und abd. liof aisl. hlióp*, Indogerm. Forsch., VI (1896), 91.

est le plus arrêté. Elle est simple, et ses formes présentent un rigoureux parallélisme »²⁹. Daarbij hebben die onderzoekers natuurlijk in de eerste plaats het oudste Germaans en de Oudgermaanse dialecten op het oog gehad.

In haar Leidse dissertatie over de Germaanse klankverschuiving blijkt Mej. W.S. Russer een zelfde opvatting te huldigen. Alleen ziet ze de kwestie in een breder perspectief; ze legt zelfs een verband met de aard en de denkgewoonten van de Germanen, wat haar wel zal ingegeven zijn door de idee dat een taal adequaat is met de gemeenschap die ze spreekt. Zo zegt ze dat de verklaring van de vastlegging van het accent op de stamsyllabe in het Germaans zal moeten worden gezocht « óf in het, na de afscheiding van de overige Indogermanen, ontwikkelde eigenaardige germ. volkskarakter, óf in een vreemde taal met begin-accentuering, waarmede het Germaansch vermengd is ». Ze geeft echter de voorkeur aan de eerste verklaring want, zo voegt ze eraan toe: « Er is m.i. zoowel in de germaansche taalgeschiedenis, als in de germ. volken een trek naar consequentie op te merken, een zekere eenvoud en eenzijdigheid van denken, die zich zeer goed laat rijmen met de neiging om dat, wat den meesten gedachteninhoud heeft, ook met de grootste energie uit te spreken »³⁰.

Regelmaat van structuur is natuurlijk een wezenlijke eigenschap van elke taal, maar die regelmaat hoeft niet in alle talen of alle onderdelen daarvan, en ook niet in elke periode van een zelfde taal even strak te zijn. Het is uiteraard een relatieve eigenschap, zoals ook eenvoud of gecompliceerdheid van bouw relatieve eigenschappen zijn, en men kan ze dan alleen als kenmerkend voor een taal noemen wanneer ze een naar verhouding hoge graad of betrekkelijk algemene geldigheid hebben bereikt.

De genoemde karaktereigenschappen gelden dus ook wel voor de jongere Germaanse talen en dialecten, maar hiervoor zijn ze stellig minder kenmerkend. Het is bekend dat die talen en dialecten zich veelal niet in vaste systemen laten onderbrengen; zo vertonen onze Nederlandse dialecten in vergelijking met z.g. primitieve talen een weinig gesloten beeld³¹. De analogie schijnt hier dan ook minder strak en consequent te werken.

(29) *Caractères généraux des langues germaniques*, Paris, 1917, 122-123.

(30) *De Germaansche Klankverschuiving. Een hoofdstuk uit de geschiedenis der germaansche taalwetenschap*, Haarlem, 1930, 208. Verg. bij het citaat: R.C. Boer, *Oergermaansch Handboek*, Haarlem, 1924², 17: « De syllabe, die voor het taalgevoel de hoofddraagster van de beteekenis was, dat is de stamsyllabe, is door een versterking van het accent op den voorgrond gebracht ».

(31) Verg. A.A. WEYNEN, *De orientatie der dialectstudie*, Zutphen, 13-14

Voor de oudere Germaanse dialecten geldt de tendentie naar een gesloten systeem in hoge mate en het lijkt mij dan ook een vereiste dat men bij de beoordeling van de aard van het analogieverschijnsel in het Germaans rekening houdt met de natuur en de karaktereigenschappen van die taal: *regelmaat* en *eenvoud*; of in een actief aspect beschouwd: « *regelnd* und *uniformierend* ». Men dient daarbij evenwel de nodige reserve in acht te nemen, want de wisselwerking tussen de aard van de taalbouw en die van het analogieverschijnsel kan door tal van factoren, ook externe, worden gehinderd of doorkruist.

Naschrift. Bij de keus van fonetische en andere symbolen moest worden rekening gehouden met de in de drukkerij aanwezige lettertekens. Hier volgen een paar toelichtingen: \bar{o} geeft een vocaal aan die tussen \bar{o} en \bar{u} wordt uitgesproken; in de Aarschotse vorm *v̄r̄sok̄ə* heeft \bar{s} de waarde van *ch* in Fr. *chanter*; in *v̄r̄sok̄ə* duidt \bar{o} een korte klinker aan die kwalitatief tussen de vocaal van *zoon* en die van *pot* wordt uitgesproken.

(Inaugurale Rede Nijmegen, 1958), waarin verdere literatuur is opgegeven. De analyse van jongere Germaanse talen en dialecten kan er menigeen toe brengen de genoemde karaktertrekken van het Germaans als zuivere reconstructiefictie te beschouwen. Men schijnt moeilijk het bestaan van regelmatig gebouwde talen te aanvaarden al zijn hiervan voorbeelden te vinden onder de moderne talen en dialecten b.v. van Afrika.